

YAMHAD KIRALLIĞI¹

Prof. Dr. Fûruzan KINAL

M.Ö. II. Binyıl eski Önasya tarihi denilebilir ki, münhasıran kuzey Suriye etrafında dolanır. Bu da pek tabiidir, zira eski Önasya memleketlerini teşkil eden Mısır, Mezopotamya ve Anadolu toprakları arasındaki irtibat ancak ve yalnız kuzey Suriye aracılığı ile mümkün olabiliyordu. Esasen M.Ö. II. Binyılın ilk yarısında bütün münakalat kara yollarıyla yapılıyordu. Bu yolların başlıcası İskenderun körfezini (O zamanlar bu rolü Ugarit şehri yapıyordu) Basra körfezine bağlayan Fırat nehri mecrasının meydana getirdiği tabii yoldu, bu yol eski Meskene (Emar) ye ulaştıktan sonra kuzey, güney ve batı istikametinde ayrılıyordu. Güney yolu üzerindeki ilk mühim ticaret merkezi Halep şehri idi. Halepten sonra bu yol Filistin-Suriye sahil şeridi ile Mısıra kadar uzanıyordu. Böylece Anadolu ile Mısır arasında işliyen kervan yolu gibi, Mezopotamya-Mısır arasındaki yol da mutlaka Halep şehrine uğramak zorunda idi.

Kuzey Suriyenin M.Ö. II. Binyıl tarihindeki öneminin ikinci bir sebebi de Mezopotamya ve Mısır gibi o zamanların ileri medeniyet merkezlerinin, Lübnan dağlarında yetişen kıymetli ağaçların tomruklarına olan şiddetli ihtiyaçları idi. Mısır Firavunları muhteşem saraylarını, mabedlerini ve ehamlarını yaptırabilmek için, kuzey Suriye memleketlerinden sedr, servi v.s. tomrukları getirttikleri gibi, Babil ve Asur kırılları da taştan ve ormandan mahrum olan Mezopotamya-da Lübnanların "Sedr ormanlarına" mühtaç idiler. Bu yüzdendir ki Agadeli Sargon zamanından beri Lübnanlar üzerindeki Sedr ormanlarından (Amanoslardan) ve Gümüş dağlarından (Toroslardan) bahsedilmektedir².

Bu coğrafi şartların doğurduğu ekonomik amiller sebebile M.Ö. II. Binyıl boyunca kuzey Suriye toprakları Mısır, Mezopotamya ve

¹ G. Dossin, in "Le royaume d'Alep au XVIII e siècle avant notre ère d'après les Archives royales de Mari" adı makalesini malesef elde edemedik.

² H. G. Güterbock, ZA 44 (1938) s. 69.

Fakat Asur kralı I. Şamşı-Adadın ölümünden sonra Mezopotamya'daki *statu quo*'nun değiştiğini görüyoruz: Evvela Zimrilim atalarının tahtını ele geçirmek için teşebbüse geçmiş, kayın babası Yamhad kralı İarimlim'in verdiği askeri yardımlarla Şamşı-Adadın Mari krallığına oturttuğu küçük oğlu İasmah-Adadı mağlup etmiş ve Mari şehrini geri almayı ve babasının tahtına oturmayı başarmıştı. Bu devirde Yamhad krallığı gerçekten büyük bir devletti, çünkü bir Mari Mektubunda "Yamhad krallığına tabi 20 küçük krallık olduğu" bildiriliyor⁹. Bu prensliklerin hepsini bilmemekle beraber, başta Alalah olmak üzere Ni, Qatna şehirlerinin Yamhada (Halebe) tabi oldukları kesindir, zira Qatna (Tel el Mişrife) de bulunan bir vesikaya: Kral İarimlimin Qatna prensini öldürdüğü sene" tarihi atılmıştır ki, bu tarih formülündeki İarimlim'in Halep kralı olduğu ileri sürülmüştür¹⁰. Bu büyük Yamhad krallığının hududlarını kesin olarak tesbit edememekle beraber, batıda Alalahdan doğuda Mari krallığının batı hududunu teşkil eden Fırat nehrine kadar uzandığını tahmin edebiliriz.

Bu sırada Babil kralı Hammurabi de, Şamşı-Adadın ölümünden sonra hududlarını genişletmeye teşebbüs etmiş ve bunun tatbikine karşı çıkabilecek tek düşman olan Larsa kralı Rim-Sine 29. senesinde harp ilan etmişti. Mari arşivinde bulunan Hammurabi ile Mari kralı Zimrilim arasındaki muhaberatın anlıyoruz ki¹¹, Larsa kralı Rim-Sin, Eşnunna ve Asur kraları ile de birleşerek Hammurabiye karşı üçlü bir doğu bloku kurmuştu. Bunun üzerine Hammurabi de Mari kralı Zimrilim ve onun aracılığı ile Yamhad kralı İarimlim ile üçlü bir batı koalisyonu teşkil etmişti.

Mari muhaberatı arasında Babil, Mari ve Yamhad koalisyonu münasebeti ile Yamhad krallığının gönderdiği askeri kuvvetlerle ilgili birçok mektub vardır. Mesela Mari kralı Zimrilimin Babilli Hammurabiye gönderdiği bir mektupta (No: 210): "Hammurabiye, biraderin Zimrilim der ki: Ordu adamları hususunda bana yazmadın, fakat ben Halep kralı Hammurabiye asker göndermesi için yazdım. O askerlerini gönderdi, Onun askerleri yanıma geldi". demektedir¹². Bu mektup bize aynı zamanda Yamhad tahtında bir değişiklik olduğunu, İa-

9 G. Dossin, Syria XIX (1938) s. 117.

10 Dossin, RA 36 s. 53

11 Ch. Jean, RA 35 (1939) s. 108.

12 Aynı yer, s. 113.

rimlimin öldüğünü ve yerine tesadüfen Babilli Hammurabının ismini taşıyan bir kralın geçtiğini bildiriyor. Mari mektupları arasında Yamhad ordularının Babile muvasalat ettiklerinden bahseden ve Zimrilimin asker göndermesini isteyen Babil kralı Hammurabının Zimrilime yazdığı mektup (ARM II, 7) herhalde yukarıdaki mektuptan sonra yazılmış olmalıdır. Zira Zimrilim, Babilli Hammurabının mektup yazmadığını söylüyordu. Bu suretle Babil kralı Hammurabi, Yamhad ve Mari kiralıklarının yardımı ile kuvvetli düşmanı Larsa kralı Rim-Sini 29. senesinde mağlup etmiş, Larsanın müttefikleri olan Eşnunna ve Asur şehirlerini de zaptederek son derece kuvvetlenmişti¹³. Fakat bu savaştan üç sene sonra, 32. senesinde Babil kralı henüz bilinmeyen bir sebeble Mariye de taarruz etmiş ve Mari kralına ağır bir vergi koymuştu. Bir sene sonra da, 33. idare senesinde tekrar Mariye hücum ederek Mari şehrini yakmış, yıkmış ve Mari krallığına son vermişti. Böylece Fırat yolu üzerinde mühim bir ticaret merkezi olan Marinin yerini bundan böyle Babil şehri almış oluyordu (M.Ö. ca. 1695).

Mari şehrinin tahribi ile Mari muhaberatı sona erdiğinden, Yamhad krallığı hakkındaki haberler de bitmektedir. Neticede Mari mektupları ile M.Ö. XVIII. asırda yaşamış şu üç Halep kralını ve çağdaşlarını tanımış oluyoruz:

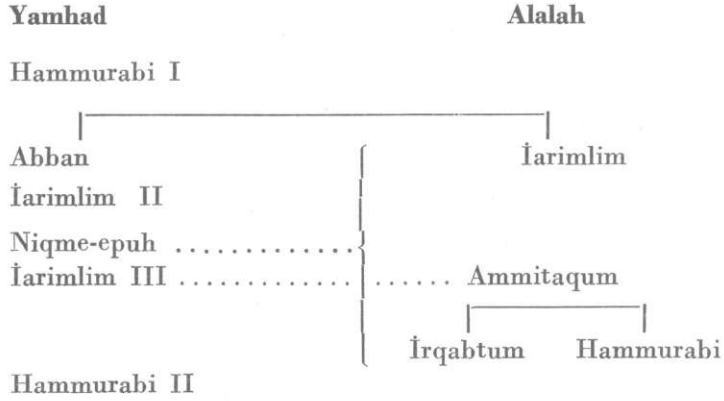
Yamhad	Mari	Babil
Sumum-epuh	İahdunlim	Sin-Muballit
İarimlim I		
	..... Zimrilim	..... Hammurabi
Hammurabi I	}	}

Mari mektuplarıyla tanıdığımız bu Yamhad krallarının kendi vesikaları da Halep civarında, Yamhad sülalesine mensup prensler tarafından idare edilen Alalah (Amik ovasındaki Tel Açana) da meydana çıkarılmıştır. Alalah tabletleri M. Ö. XVIII. yüzyıla ait olan VII tabakada ve XV. yüzyıla ait IV. tabakada olmak üzere iki tabakada bulunmuştur. VI. tabaka Hitit kralı I. Murşili'nin Halep seferile son bulur. V. tabaka Firavun III. Tutmosisin Suriye seferleri zamanına aittir, IV. tabaka ise, Mitanni hakimiyetine raslar.

VII. tabakada bulunan vesikalar Babilli Hammurabi zamanından (m. ö. ca. 1728-1686) I. Babil sülalesinin yıkılmasına (M.Ö. 1550)

13 H. Lewy, *Orientalia XXV* (1956) s. 325 n. 3 deki ARMT XV (1954) s. 146.

kadar geçen iki asırlık bir zamanı kaplar. Bu tabakada bulunan vesikalardan Yamhad sülalesinden şu altı kralı tanıyoruz:

Alalah vesikalarında Abban'ın babası olarak geçen Hammurabi'nin 210 numaralı Mari mektubunda zikredilen Hammurabi olduğu kabul edilmektedir¹⁴. Onun oğlu Halep kralı Abbana, Wiseman 1 numaralı şu Alalah vesikasıyla tanıyoruz:

“Kıral Abbana karşı biraderleri (müttefikleri) isyan ettikleri zaman, Fırtına tanrısının, Hepatın ve savaş tanrısının yardımı ile o İrridiye karşı yürüdü. Abban ve askerleri İrridi şehrini zaptetti. Oğün Abban İrridi karşılığında bir değiştirme şehri olarak kendi şehri Alalahı verdi. Oğün Abban, kölesi Hammurabi'nin oğlu, İarimlime İştär mabedini yükseltmesini söyledi. Abban, İarimlime bir şehre karşılık bir şehir verdi. Abbana'nın İarimlimle yaptığı bu anlaşmayı kim bozarsa, onu Fırtına tanrısı elindeki silahı ile parçalasın, Hepat ve İştär onun silahını kırsın, İştär onu galiplerin eline teslim etsin.....”.

Yamhad kralı Abban ile Alalah kralı İarimlim arasında aktedilen bu anlaşmada İarimlime “Hammurabi'nin oğlu” denilir. Diğer taraftan bir mühür baskısı (Wiseman 444) üzerindeki lejantta Abbana da “Hammurabinin oğlu” deniliyor. Bir başka Alalah vesikasında ise (Wiseman 56) İarimlim “Kıralın biraderi” olarak geçer. Böylece anlaşılıyor ki Halep kralı Abban ile Alalah kralı İarimlim Yamhad kralı. I. Hammurabinin oğulları idiler ve babalarının ölümünden sonra

¹⁴ B. Landsberger, JCS 8 (1954) s. 51 ve A. Goetze, JCS 11 (1957) s. 56.

muhtemelen büyük oğul olan Abban babasının yerine geçmişti. Abban ile İrimlimin babası Yamhad kralı I. Hammurabi'nin, Mari vesikalardan tanıdığımız Yamhad kralı Hammurabi ile aynı şahıs olduğu kabul edildiğine göre, Abban'ın babası I. Hammurabi, Babilli Hammurabi'nin çağdaşıdır. Abban ise bir nesil sonra, yani Babilli Hammurabi'nin oğlu Şamşu-iluna ve Asur kralı I. Şamşi-Adadın oğlu İşme-Dagan zamanlarında yaşamış olmalıdır. Halbuki Wiseman, Abban ile kardeşi İrimlim arasındaki muahedenin halen Antakya müzesinde (No: 456) bulunan diğer nüshasında Abbana "Hattuşanın veziri" denildiği için, Abbanın eski Hitit krallarından Labarnaş, I. Hattuşuli veya I. Murşili'nin vassalı olduğunu ileri sürmüştür¹⁵. Halbuki aşağıda göreceğimiz üzere, (bak s. 201) I. Murşili, Babilli Hammurabiden iki yüzyıl sonra Şamşu-Ditana zamanında evvela Halebi, sonra Babili zaptetmiştir. Ohalde Yamhad kralı Abbanı Hattuşa Sukkali yapan Hitit kralı kimdir? Burada Tevrat (Genesis XIV 1) bahsedilen Amrafel (Hammurabi) ile Tidal (Tuthalia) ve yine Genesis XIII, 5 de İbrahim'in "het oğullarıyla" yaptığı pazarlık hatırlanırsa, bu meçhul hitit kralının belki de Puşarrumanın babası Tuthalia olduğu düşünülebilir.

Bu muahededen anlıyoruz ki, Abban zamanında Fıratın ötesindeki şehirler, başta İrridi olmak üzere isyan etmişlerdi. Abban isyanı bastırmış, fakat İrridi şehri de harap olmuştu. Bundan dolayı kardeşine İrridi yerine Alalahı vermişti.¹⁶ Muahedenin Antakya nüshasında Alalahın teslimi töreni anlatılır ve İrimlinin başka bir krala toprak vermemesi yemine bağlanır.

Halep kralı Abbanın kaç yıl sürdüğünü bilmediğimiz iktidarından sonra, yerine oğlu II. İrimlim geçmiş olmalıdır¹⁷. Çünkü Alalah 444 numaralı mühür baskısı üzerindeki lejantta: "Yamhad kralı Hammurabi'nin oğlu Abban, Adad'ın sevgilisi Yamhad kralı Abban'ın oğlu İrimlim, Adadın sevgilisi" ibaresi vardır¹⁸. Bu kralın icraatını bilmiyoruz, fakat bu kral herhalde çok kısa bir zaman tahta kalmış-

15 D. J. Wiseman, JCS XII (1958) s. 125.

16 D. J. Wiseman, The Alalakh Tablets (London 1953) s. 3. de Abbanı Alalah kralı kabul eder.

17 Sidney Smith, AnSt VI (1956) s. 38.

18 D. J. Wiseman, The Alalakh Tablets, s. 113.

tır. Çünkü Wiseman 52 de “Alalah kralı İarimlimin Bayan Hepat-muhirni ile oğlu Abiadu’dan İburia köyünü 1000 şekel gümüş, 1000 Parisi buğday, 1000 Parisi çavdar, 6 küp şarap ve 10 küp susam yağı mukabilinde satın aldığı gösteren senedde “Niqmepuh’un kiral olduğu sene” tarihi vardır. Bu vesikaya göre Halep kralı II. İarimlim, Alalah kralı olan amucasından evvel ölmüş ve yerine oğlu Niqmepuh geçmişti.

Yamhad kırılları içinde en çok vesika Niqmepuh bırakmıştır, bu da onun uzun bir zaman tahtta kaldığını gösterir. Nitekim onun Alalah kralı Ammitaqum ve onun oğlu İrkabtum ile de çağdaş olduğunu gösteren vesikalar vardır. Meselâ Wiseman 96 da Yamhad kralı Niqmepuh ve “kiral oğlu” denilen İrkabtum birlikte zikredilir. Niqmepuhun uzun hakimiyeti zamanına ait siyasi olay olarak yalnız onun Arazik şehrini zaptettiğini biliyoruz. Bu olaya herhalde çok önem verilmiş olmalı ki Wiseman 7, 8 ve 55 numaralı vesikalar bu olaya göre tarihlenmiştir. Kiral Niqmepuhun Adad mabedine bir heykel koydurduğunu da (Wiseman 63) deki tarih formülünden öğreniyoruz.

Niqmepuhun kaç sene sürdüğü belli olmayan uzun idaresinden sonra yerine oğlu III. İarimlim geçtiği zaman, Anadolu da Hitit devleti I. Hattuşili idaresinde mütearrız bir kuvvet haline gelmişti. Hitit devletinin iktisadi bakımdan gelişmesi ve Önasyadaki Büyük Kırallıklar arasına katılabilmesi için, ozamanlar dünya ticaretinin borsası sayılan kuzey Suriyeye hâkim olması lazımdı. Fakat kuzey Suriye Yamhad kırallığının elinde bulunduğuna göre, evvela Yamhad kırılları ile hesaplaşmak gerekiyordu. Nitekim Hattuşaş arşivinde yeni bulunan billinglerle I. Hattuşilin Alalha (Alalah=Açana)ya sefer ettiğini öğreniyoruz¹⁹. Bundan başka yine bu devre ait başka bir hitit vesikasında ise Halep civarında bulunan Haşşuva seferi şöyle anlatılmaktadır²⁰.

12 - Haşşuvaya gittim.

13 - ve Haşşuvalılar bana karşı savaş için

14 - geldiler.

19 H. Otten, MDOG 91 (1958) s. 78-83.

20 H. G. Güterbock, JCS 18 (1964) s. 3

- 15 – Halep şehri memleketinin askerleri de yardım için beraber idi.
 16 – Onlar da bana karşı savaş için geldi ve ben onları mağlup ettim.
 17 – Birkaç gün içinde Fırat nehrini
 18 – geçtim ve Haşşuva memleketine bir aslan gibi
 19 – pençelerle saldırdım”.

Hitit kiralı I. Hattuşilinin “aslan gibi” saldırdığı Haşşuva savaşına iştirak eden Halep kiralının adı yazıkki verilmiyor. Fakat nesil hesabı ile bu şahıs Niqmepuhun oğlu III. İarimlimden başkası olamaz, çünkü yine Eski Hitit devleti zamanına ait bir metin olan KUB XXXI 5 de bir İarimlim ile oğlu Hammurabiden bahsedildiği gibi, KUB XX-XVI 103 de de yalnız İarimlim ismi geçmektedir. Hitit metinlerinde adı geçen bu İarimlimin, Yamhad kiralı III. İarimlim ile oğlu II. Hammurabi olduğu kabul edilmektedir. Çünkü I. Hattuşilinin Halep seferini anlatan yeni bir hitit vesikasında (KBo VII 14) Halep kiralının kumandanı olarak zikredilen Zukraşi'nin (Wiseman 6) numaralı Alalah vesikasındaki şahitler arasında adı geçen Zu-ug-ra-şi ile aynı şahıs olduğu Landsberger tarafından keşfedildi²¹. Böylece:

Hatti	Yamhad	Alalah
I. Hattuşili M.Ö. 1600-1575	İarimlim III	Ammi-taquum
I. Murşili M.Ö. 1575-1530	Hammurabi II	

Sinkronizmaları elde edilmiş ve I. Hattuşilinin savaştığı Halepli rakibinin III. İarimlim olduğu ve Haşşuva'nın da Halebe tâbi şehirlerden biri olduğu anlaşılıyor. Fakat Hitit ve Yamhad devletleri arasında kuzey Suriye hakimiyeti için yapılan bu ilk savaş I. Hattuşili, annalarında “Haşşuva ve Hahha krallarını arabaya koştum” demesine rağmen²², İarimlim lehine neticelenmiş gibi görünüyor, çünkü Halep muahedesinde: “Hattuşiliden sonra onun oğlu Murşili Halep memleketinin kirallığını ve Halep ülkesini mahfetti” denildiği gibi, Halep muahedesinin hititçe nüshasında da: “O babasının intikamını aldı” denilmektedir (2 BoTU 20). Bu suretle Yamhad Büyük Kirallığına I. Murşilinin son verdiği kesindir. Nitekim KBo III 27 de (2 BoTU 10) de “baba sözü dinlemediği için mahfolan Zalpuva, Haşşuva şehirleri ile birlikte Halep şehri de sayıyor. Bunlardan Zalpu-

²¹ B. Landsberger, L. c. s. 52. fakat Albright, BASOR 146, s. 24 de ve F. Cornelius, Or. 18 (1959) s. 191'de bu ayniyeti kabul etmezler.

²² H.G. Güterbock, JCS XVIII/1 (1964) s. 2

vaş Kültepe metinlerinde ve Anittaş tabletinde de geçer. Haşşuva şehri de aynı suretle Eski Hitit devrine ait metinlerde zikredilir²³. Bu itibarla bu metinde mahfolduğu bildirilen Halep şehrinin, I. Muşşilinin yakıp yıktığı Halep şehri ve bu metnin Eski Hitit devrine ait olduğuna şüphe yoktur.

Esasen III. İarimlim zamanına ait Alalah vesikalari da bu kırallın zamanının Yamhad için bir felaket devri olduğunu gösterir. Zira bu sırada Alalah şehrinin Beyi Ammitaku, zengin bir adam olduğunu (Wiseman 56) ile bildiğimiz İrpa-Ada'nın yalnız mallarını, mülklerini değil, hatta karısını ve çocuklarını bile satın alır. (Wiseman 61) Fakat bu, Nuzide olduğu gibi, belki burada da emlak satışının yasak olmasından ve satışın ancak evlatlık alma (Adoption) ile yapılabilmesinden ileri gelmiş olabilir²⁴.

Halep kırallı III. İarimlim zamanında Alalah tahtında da değişiklik olmuş, Alalah tahtına Ammitakum geçmişti, fakat Alalah yine Halebe tâbi idi. Nitekim (Wiseman 6) numaralı vesikada: "Ammitakum, Alalahlı adam, Beyi kırall İarimlimin huzurunda mallarını, evini, kalesini, topraklarını, tıpkı anası babası gibi, oğlu Hammurabiye bıraktı ve Navarinin kızının doğurduğu Hammurabiyi kırall olmak için gösterdi. "Hammurabi benim oğlumdur" dedi.... Benim başka varisim yoktur. Hammurabi şehrimin ve sülalemin Beyidir ve O Beyim Kırall İarimlimin kölesidir"²⁵, denilmektedir.

Bu vesika ile Ammitakum'un bütün emlakini iki oğlundan biri olan Hammurabiye bıraktığını görüyoruz. Halep tahtında da hâla III. İarimlim bulunmaktadır.

Onun oğlu II. Hammurabi, kanaatımızca son Yamhad kırallıdır. Çünkü, yukarıda da temas ettiğimiz üzere, onun zamanında Hitit kırallı I. Muşşili evvela Halebe, sonra Babile sefer etmiş (M.Ö. ca. 1550) Yamhad ve I. Babil sülalelerine son vermiştir. Nitekim Alalahın VII. tabakasından çıkan tabletlerde başka Halep kırallı yoktur.

Fakat I. Muşşilinin Babil seferinden 24 sene sonra Halep şehrinde yine haber alıyoruz. Gerçekten Muşşilinin Anadoluya dönmesinden sonra Babili ellerine geçirmiş olan Kas kırallarından II. Agum,

23 H. Otten, MDOG 91 (1958) s. 82 v. d.

24 Bundan dolaydır ki Wiseman, L. c. s. 34 de bu vesikadaki Hammurabiyi delil göstermeksizin bir Qatna kırallı saymaktadır.

25 D. J. Wiseman, Alalakh Tablets s. 113.

bir kitabesinde: "Halep kiralının Babile bir elçi heyeti göndermesinden ve tanrı Mardukun heykelinin 24 sene sonra Ha [na] memleketinden getirtilmesinden.." bahsedilmektedir²⁶. Demekki Halepte hala bir sülale bulunmaktadır. Alalah kazılarında VII. tabakamın sonundaki tahribattan sonra VI. ve V. tabakalarda (1500-1400 arası) Nuzi seramikleri bulunmuştur ki, bunlar Hurri kavimlerine atfedilmektedir²⁷.

Bu durum Yamhad kiralığında yeni bir safhanın başladığını gösterir. Buna Hurri devri demek yerinde olur, zira bu devirde yalnız kuzey Mezopotamya değil, Anadolu bile Hurrilerin istilasına uğramıştı. Hatta I. Murşiliyi öldüren Hantilinin zevcesi Harapşelişin çocuklarıyla beraber Hurriler tarafından kaçırıldığı Şugzia (yeri belli değil) da işkence ile öldürüldüklerini bu devrin olaylarını özetleyerek anlatan Telepinuş fermanının akkadca nüshasına ait yeni bulunan bir tabletten öğreniyoruz²⁸. Esasen Hantilinin Hattuş şehrinin etrafını surla çevirmesi de bu Hurri istilası ile izah edilebilir. Bu suretle I. Murşilin Babil seferinden hemen sonra, Hititlerin yaptığı taarruza mukabil bir hareket halinde Hurrilerin Anadoluyu istilaya teşebbüs ettikleri anlaşılmaktadır. Hernekadar Hitit devleti buna şiddetle karşı koymuş ise de, güney doğu Anadoluda ve bilhassa Kilikyada bir "Kizzuvatna Kirallığı"nın kurulmasını öleyememişti.

Anadoluya kadar uzanmış Hurri istilasından Halebin masun kalmasına elbette ki imkân yoktu. Bu devirde bütün kuzey Suriyeye artık "Hurri muhariplerinin kirahı Barratarna"nın hakim olduğunu görüyoruz. Fakat bu Hurri devrinde ait olan Alalahın IV. tabakasından çıkan tabletlerde artık Halepten bahsedilmez, fakat Halep sülalesinden geldikleri isimlerinden anlaşılın prenslerin yönettiği bir Alalah kiralığından söz edilir. Nitekim Alalahın IV. tabakasındaki sarayın içinde bir taht üzerine oturmuş durumda heykeli bulunan Alalah kralı İdrimi, heykelin üzerinde yazılı olan otobiyografisinde Yamhad kiralığının akibetini de bildiriyor:

İlimilimma'nın oğlu olduğunu söyleyen İdrimi, Halep şehrinde çıkan karışıklıklar üzerine kardeşleriyle beraber oradan kaçtıklarını ve Emar oğullarının memleketine^{28a} sığındıklarını, fakat buradaki sığıntı

26 Kemal Balkan, Belleten XII 48 (1948) s. 733.

27 Sir L. Woolley, A Forgotten Kingdom (1953 Pelikan Books) s. 87.

28 Gurney, CAH vol. II Chap. XV (1966) s. 4.

28a W. W. Hallo, Emari eski Meskeneye koyar. Bak. JCS XVIII₃ (1964) s. 81.

durumuna kendisinin dayanamadığını, oradan Kinahhi (Kenan) memleketine gittiğini ve burada 7 sene kaldıktan sonra memleketine bir gemi ile döndüğünü, hemşehrilerinin kendisini iyi karşılamaları üzerine Hurri muhاریplerinin kiralı Barratarnaya baş vurarak tab'ahğa alınmasını dilediğini... anlatmaktadır. Daha sonra İdrimi Hurri kiralının vassali olarak Alalah kiralı olduğu zaman, Hitit devletinin bu sırada zaaf içinde bulunduğunu, bundan dolayı Hitit devletinin hudud şehirlerine akınlar yaptığını ve bazı şehirleri ele geçirdiğini anlatmakta ve 30 sene memleketi idare ettikten sonra, idareyi oğlu Adad-Nirariye bıraktığını söylemektedir²⁹.

Kitabede Barratarnanın hangi memlekette veya şehirde bulunduğu belirtilmiyor³⁰. Fakat bütün kuzey Mezopotamyaya ve güney Anadoluya yayılmış olan Hurrilerin kiralı olduğu açıkça ifade ediliyor.

Alalahın IV. tabakasına ait vesikalar arasında kiral İdriminin Piliya isminde biri ile kaçak esirlerin teslimine dair bir anlaşması da bulunmuştur³¹. Tabletın sonunda "Yeminin Barratarnanın gününde" yapıldığı şeklinde bir de kayıt vardır. Diğer taraftan burada adı geçen Piliya'nın Hitit kiralı Zidanta ile muahede akteden Kizzuvatna kiralı Pallia ile aynı şahıs olduğu bazı bilginlerce kabul edilmiştir³². Bu taktirde:

Mitanni	Hatti	Kizzuvatna	Alalah
Barratarna	Zidanta	Palliya	İdrimi

sinkronizması elde edilmiştir. Bu sinkronizma ancak Hitit kiralı vasıtası ile tarihlenebilir. Fakat Hitit kiral sülalesinde iki Zidanta vardır. Bunlardan ilki I. Murşilinin katlinde Hantiliye suç ortaklığı yapmıştır. II. Zidanta ise, Telepinunun üçüncü halefidir (ca. 1475 M.Ö.). Bu itibarla bu meseleyi çözmek için elimizde mevcut olan ikinci bir sinkronizmadan faydalanabiliriz ki, bu da İdriminin oğlu Niqmepanın Mitanni kiralı Sauşşatarla çağdaşığıdır.

Gerçekten İdrimi kitabesinde kirallığını oğlu Adad-Nirariye bıraktığını söylediği halde, Alalah vesikalarında Adad-Nirari şahit olarak bile

29 Sidney Smith, The Statue of İdrimi (London 1949) s. 14 v. d.

30 Bir Nuzi vesikasında (HSS XII 165) öldüğü bildirilen Barratarnanın aynı şahıs olduğu kesindir Bak: Albright, BASOR 118 (19 50) s. 17 n. 27.

31 D. J. Wiseman, L. c. s. 31

32 A. Goetze. JCS XI (1957) s. 53 de kabul, Gurney, CAH Vol. 1/2 1966) s. 6. rededer.

gözükmez, bilakis Wiseman 15 numaralı vesikadaki şahitler arasında "İdriminin oğlu" olarak gözüken Niqmepa babasının yerine geçer. Aceba Adad-Nirari tahta geçerken hurrice bir isim mi almıştı, yoksa Adad-Nirarinin vakitsiz ölümü üzerine diğer oğul Niqmepamı tahta geçmişti, bilmiyoruz? Fakat herhalde İdrimiye Niqmepa halef olmuştu. Çünkü Alalahtaki IV. tabaka tabletlerinde bu krala ait pek çok vesika bulunmuştur. Bunlardan Wiseman 17 deki vesikada baba ve oğulun mühürleri basılmıştır.

Alalah kralı Niqmepanın Mitanni kralı Sauşşatar zamanında yaşadığını Wiseman 13 numaralı vesika ile biliyoruz³³: Tunip şehrinin beyi olduğunu başka vesikalarla bildiğimiz İriphazi, Niqmepaya karşı Sauşşatar yanında bir dava açıyor. Neticede davayı Niqmepa kazanmış ve İriphazi Niqmepanın tebası olmuştur.

Diğer taraftan Sauşşatarın Kerkük civarındaki Nuzi (Yorgantepe) vesikaları üzerinde de mührü basılı olduğundan³⁴, bu Mitanni kralının doğuda, Asur şehri de dahil olmak üzere, Kerkük civarından batıda Akdenize kadar bütün kuzey Mezopotamya bölgesini hakimiyeti altında tuttuğunu anhyoruz, hatta Sauşşatar zamanında Mitanni devletinin nüfuzu Kizzuvatnaya kadar yayılmıştı. Zira Wiseman 14 numaralı vesikada Alalah kralı Niqmepa, Şunaşşura isminde biri aleyhine bir dava açmıştır. Şunaşşura ismini biz büyük Şuppiluliumanın aynı isimli Kizzuvatna kralı ile yaptığı muhadeden tanıyoruz³⁵. Bu itibarla Alalah vesikasında zikredilen Şunaşşura da Kizzuvatna kralı olmalıdır. Davaya Sauşşatar baktığına göre, Kizzuvatna da Mitanni devletine tâbi idi. Alalahın IV. tabakası XV. yüzyıla ait eserler verdiği göre, bu tabakada heykeli bulunan İdrimi ile onun Mitannili çağdaşı Barratarna XV. yüzyılın ilk yarısında, İdriminin oğlu ile onun Mitannili hükümdarı Sauşşatar da aynı yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olmaları gerekir ki, o zaman İdriminin hitit kralı I. Zidanta ile çağdaş (1525) olduğu anlaşılır. Fakat Mısır kronolojisine göre, XV. yüzyılın ilk yarısında yaşayan 18. sülale firavunlarından III. Tutmosis de kuzey Suriyeye 16 defa sefer etmiş ve Ugarite kadar bütün liman şehirlerine Mısır hakimiyetini yeniden tanıtmıştı. III. Tutmosisin poetik stelindeki³⁶: "Mitanni memleketleri senden korkularına titriyorlardı"

33 S. Smith, AJ XIX (1939) s. 41-43.

34 HSS IX 1.

35 E. Weidner, BoSt 8 s. 88 de akkadea nüsha (KBoI 5) nın transcriptionu ve Almanca A. Götze, Kizzuvatna (New Hawen 1940) s. 36 v.d. dada İngilizce tercümesi vardır. Hitite nüsha ilkin MDOG 73 s 32 de sonra KUB XXXI 81 de yayımlanmıştır.

36 H. Th. Bossert, Asia (1946) s. 13

kaydı da III. Tutmosisin Suriye seferleri esnasında Mitannilerin kuzey Suriyede bulduklarını gösterir. Bu duruma göre, Sauşşatarın Suriye hakimiyeti III. Tutmosisin ölümünden sonraya konulmalıdır. Sauşşatarın Nuzide bulunan mühür baskısı üzerinde: "Parsaşatarın oğlu Sauşşatar" denildiğine göre, Sauşşatar ile İdriminin çağdaşı Barratar-na arasında bir de Sauşşatarın babası vardır. Bundan başka Alalahta bulunan ve Sauşşatar zamanına ait olan bir vesika (Wiseman 13) üzerindeki mühür baskısında: "Mitanni memleketinin kralı Kirtanın oğlu Şuttarna" yazılıdır. Böylece Sauşşatarın sülale mühürünü kullandığı anlaşılmakta ve dolayısıyla "Kirta oğlu Şuttarnayı da Sauşşatar'dan önceye koymak gerekmektedir. İşte III. Tutmosis ancak bu kırıllar zamanında kuzey Suriyeye hakim olmuş olmalıdır.

Mitanni kralı Sauşşatarın tabası olan Alalah kralı Niqmepaya oğlu İlimilimma'nın halef olduğunu, (Wiseman 15 ve 16) numaralı vesikalarla biliyoruz. Bu son Alalah kralı da Sauşşatarın oğlu I. Artatama zamanında yaşamıştır.

Mitanni kralı Artatama idaresinin Anadolu'da II. Tuthalia zamanına rasladığı ve Halep muahedesinde I. Muşşiliden sonra Halebi tekrardan zaptettiği bildirilen Hitit kralının II. Tuthalia olduğu kabul edilir³⁷. Konumuz için çok önemli bir vesika olan bu hitit muahedesinde üzerinde durmak lazımdır³⁸:

Halep muahedesinde § 1-2 de bu muahedenin, babası II. Muşşili ile Halep kralı Talmi-şarma arasında aktedildiğini, fakat tablet kırıldığı için, onu yeniden yazdırdığını Hitit kralı Muvatalli anlatmaktadır. § 3 den itibaren Muşşilinin yazdırdığı muahedenin metni başlar. § 4 de "Evvelce Halep memleketi kırıllarının büyük kırıllığı vardı" denilerek Eski Hitit devleti zamanındaki Büyük Yamhad kırıllığının varlığı tasdik edilir. Sonra Hatti memleketi kralı Hattuşilinin onların kırıllığını zaptettiği ve onun oğlu Muşşilinin de Halep kırıllığını ve ülkesini imha ettiği anlatılır ki, bu olayları yukarıda (S. 202) gördük.

Halep muahedesinde § 5 de ise: "Tuthalia zamanında Halep memleketinin kralı ondan dönmüştü ve Hanigalbad memleketinin kral-

37 O. R. Gurney, CAH vol. II, Chap. XV (196) s. 23.

38 Halep muahedesinin akkadca nüshası (KBo I 6) ilk defa H. Winckler, MVAG IV (1913) s. 27; sonra Meissner, ZDMG 72, s. 35 de ve E. Weidner, BoSt 8 (1923) s. 80-89 da; ve A. Goetze, MAOG IV de neşredilmiştir.

ları ile ittifak etmişti". denilmektedir. Böylece I. Muşşilinin Halebi zaptından (ca. 1550 M.Ö.) II. Tuthalia idaresine kadar geçen zaman içinde (belki bir asır) Halep şehrinin ve kuzey Suriyenin, Hititlerin Hanigalbad dedikleri Mitanni kralının hakimiyeti altında kaldığı anlaşılıyor. Muahedede II. Tuthalianın Halep şehrini tekrardan zaptettiği açıkça ifade edilmekle beraber, Mitanni veya Halep kralının isimleri zikredilmiyor. II. Tuthalianın Mitannili çağdaşı ancak Sausşatarın oğlu I. Artatama olabilirdi. Çünkü EA 29 numaralı Amarna mektubu ile I. Artatamanın kızını Firavun IV. Tutmosise verdiğini biliyoruz. Bu zamana kadar kuzey Suriye hakimiyeti yüzünden birbirleriyle senelerce mücadele eden Mısır ve Mitanni devletlerini böyle bir dostluğa sevkeden amil, şüphe yok ki müşterek yeni bir düşmanın ortaya çıkması karşısında kuvvetlerini birleştirmek istemeleri idi. İşte bu yeni rakip Hitit kralı II. Tuthaliadan başkası olamazdı.

II. Tuthalianın Halepli çağdaşına gelince: Bunu kesin olarak bilemiyoruz, fakat eğer bu Halep kralı Niqmepa olsaydı, onun zamanından kalan bol vesikalar arasında Artatama isminin geçmesi gerekirdi. Bundan dolayı Artatamanın vassali olan ve kendisile beraber Hatti kralı Tuthaliaya karşı suç işleyen bu Alalah kralı II. İlimilimma olmalıdır³⁹. Böylece suni olarak elde ettiğimiz:

Mısır	Mitanni	Hatti	Alalah
IV. Tutmosis	I. Artatama	II. Tuthalia	II. İlimilimma

sinkronizması IV. Tutmosisin idare yıllarına göre (M.Ö. 1418-1411) M.Ö. XV. asrın sonlarında tarihlenebilir⁴⁰.

Fakat II. Tuthalianın Halep üzerindeki hakimiyeti de kısa sürmüş, muhtemelen onun ölümünden sonra oğlu ve halefi II. Hattuşili zamanında Halep krallığı tekrar Mittanni devletine tâbi olmuştu. Bu durum Halep muahedesinde şöyle anlatılıyor: "Halpa memleketinin kralı, Hanigalbad memleketi kralının günahını işledi, fakat bilhassa Hattuşiliye, Hatti memleketinin kralına karşı günah işledi" deniliyor. Müteakip § 9-10 da açıklanan bu günah, "Halpa oğullarının Hitit hakimiyeti altındaki Aştata memleketi üzerinde hak talep etme-

³⁹ Landsbergerin Alalah kralı İlimilimmayı Şuppiliuma zamanına koymasına bize imkânsız görünüyor, zira eğer bu doğru olsaydı, Amarna arşivinde Halep kralının da mektupları bulunurdu.

⁴⁰ CAH vol. I Chap. VI (1964) s. 18.

leri” idi. Mitanni devleti Halep kırıllarına bu hakkı, şüphesiz bazı tavizler karşılığında, tanıyordu. Hatta Mitanni kralı da Halep kralı ile bir muahede aktetmişti. Bu suretle Hatti kralı II. Hattuşili zamanında Halep ve dolayısıyla kuzey Suriye üzerindeki hitit hakimiyeti tekrardan kaybedilmişti.

II. Hattuşilin oğlu ve Şuppiluliuma'nın babası ⁴⁰ III. Tuthalia zamanında hitit devletinin büyük bir iç kriz geçirdiğini, vassal beylerin dört bir taraftan Hattuşaşa karşı taarruza geçtiklerini KBo VI 28 metni ile biliyoruz⁴¹. Bu zor ve sıkıntılı seneler ne kadar sürdü, bilmiyoruz, ancak Şuppiluliuma'nın Hitit tahtına oturmasıyla Anadolu'da siyasi bunalım sona ermiş ve Şuppiluliuma Hitit devletinin kuzey Suriye'deki eski haklarını Mitanni devletinden geri almak için gerek diplomatik, gerek fiili olarak teşebbüse geçmişti. Nitekim Halep muahedesinde § 11 de:

“Büyük Kral, Hatti memleketinin kralı babam Şuppiluliuma krallığın tahtına oturduğu zaman. . . . Kargamış memleketi, Halep memleketi ve Nuhaşşe memleketleri ..... o, onları silahla aldı ve Niblani (Lübnan) dağlarını hudud yaptı.” denilmektedir. Bundan başka Şuppiluliuma-Kurtivaza muahedesinin resmi nüshasında da ⁴²:

30 – Döndüm ve Fıratı geçtim. Halpa memleketini ve Mukiş (Alalah) memleketini mağlup ettim” şeklinde Halep ve Alalah şehirlerinin zaptı bildirildiği gibi, Mitanni krallığının akibeti de aynı muahedenin 48. satırından itibaren şöyle anlatılıyor:

48 – O zaman kölelerle beraber onun oğlu yemin etti ve babası Tuşrattayı öldürdü. Kral Tuşratta öldüğü zaman,

49 – Tanrı Teşup Artatamanın intikamını aldı.....Artatamayı yaşattı, Fakat Mitanni memleketi

50 – tamamen mahfoldu.”

Böylece Mitanni kralı Tuşrattanın Firavun III. Amenofise yol aldığı bir mektubunda (EA 17) anlatılan Waşşuganni sarayında cereyan eden faciaların sonunu öğrenmiş oluyoruz. Bu Amarna mektubun-

40a H. Otten, Belleten 131 (1969) s. 363 de Şuppiluliuma'nın babasının Arnuvan'da I olduğunu yazar.

41 A. Goetze, Kizzuwatna (New Haven 1940) s. 21.

42 Mattivaza muahedesini Şuppiluliuma'nın ağzından (KBo 1, 2), diğeri Tuşratta'nın oğlu Mattivaza (Yeni okuyuş ile Kurtivaza) tarafından (KBo I 3) olmak üzere iki nüsha halinde yazılmıştır. Bak. Weidner, BoSt 8 s. 2. v. d.

da I. Artatamaya halef olan II. Şuttarnanın ölümünden sonra yerine geçen Artaşumaranın Uthi isminde biri tarafından öldürüldüğü ve tahta bir çocuk olan Tuşrattanın geçirildiği anlatıldıktan sonra Tuşratta, Uthiyi bertaraf ettiğini ve artık Mitanni tahtına kendisinin sahip olduğunu söylüyordu. Hitit vesikasındaki “Teşup, Artatamamın intikamını aldı” cümlesinden anlıyoruz ki, Mitanni tahtının Artaşumardan sonraki varisi Artatama II idi ve Tuşratta çocuk olduğu için tahta çıkarılmıştı. Fakat Uthi bertaraf edildikten sonra II. Artatama, kardeşinin kiralığı tanımak istememiş ve kendisini “Hurrilerin kralı ilan etmişti. Yani Tuşratta idaresinde bir Mitanni kiralığı vardı, bir de ondan ayrı bir Hurri kiralığı kurulmuştu. Şuppiluliuma bu fırsatı kaçırmamış, hemen Artatamamın kiralığını resmen tanımak suretile Mitanni devletine karşı aradığı *casus belli*'yi bulmuştu.

Mitanni kralı Tuşrattanın ölümü ile devlet yıkılmış ve Mitanni devletinin kuzey Suriyedeki Halep, Alalah, Ni, Qatna, Nuhaşşe ve Kargamış gibi büyük şehirlerinin hepsi ve sahildeki Ugarit (Ras Şamra) limanı da dahil olmak üzere, Hitit hakimiyetine geçmişti.

Hatti kralı Şuppiluliuma yeni zaptedilen bu memleketlerden Kargamışa oğlu Biyaşşili (Şarri-Kuşuh) yi, Halebe de rahip olan diğer oğlu Telepinuyu kiral yapmıştı (KBo IV 4 m 15). Telepinu zamandaki Halep hakkında bilgimiz yoktur. Fakat yukarıda gördük ki, elimizdeki Halep muahedesi, Şuppiluliuma'nın en küçük oğlu II. Muşşili ile Halep kralı Talmi-şarma arasında aktedilmiştir. Muahede açıklanmamakla beraber, Talmi-şarma, Suppiluliuma tarafından Halep kralı tayin edilen rahip Telepinunun oğlu, Muşşilinin ise yiğenidir. Nitekim Halep muahedesinde “Ay. 8/9 da ve biz Büyük Kral Suppiluliumanın oğulları, hepimiz ve sülalemiz birlik olalım” denilmektedir.

II. Muşşilinin oğlu Muvatalli muahedeyi yenilerken “Tabletin kırılmış olduğunu” kaydeder. Tablet kırılması, çivi yazısı hukukunda muahedenin bozulması demektir. Böylece II. Muşşilinin Hitit devletine tabi Halep şehrinin Beyi ile böyle bir muahede aktetmek ve ona birlik ve beraberlik içinde bulunmak lüzumunu hatırlatmak istemesi herhalde sebepsiz değildi. Aceba Talmi-şarma diğer Suriye şehirleri ile beraber bir bağımsızlık davasına mı kalkışmıştı, yoksa dışarıdan Mısır veya Asurdan bir müdahale mi vaki olmuştu? II. Muşşili annelerinde bildirilen bir olay, yani Kargamış kralı olan diğer ağabeyi Şarri-Kuşuh'un ölümü üzerine Asur kralının (Belki Adad-Nirari) Kargamışa

tecavüz etmesi hatırlanır⁴³, Halep kralı Talmi-şarmanın da Qadeş savaşından önce Asurla anlaşarak isyan etmesi muhtemel görünüyor. Çünkü muahedenin 15'inci paragrafında:

“Gelecek günlerde Hatti memleketinin kralına karşı Halep memleketi krallığı ondan daha büyük olmasın. Halep memleketi kralı Talmişarma, Hatti memleketi kralı, Büyük Kral Muşşilinin oğullarını korumalıdır ve Büyük Kral Muşşilinin oğulları Halep memleketinin kralı Talmi-Şarmayı korumalıdır. Hiç kimse Talmi-Şarmanın ve oğullarının elinden herhangi bir şeyi zorla alamaz ve Halep kralı Talmi-şarmanın oğlundan ve torunundan Halep memleketi krallığını alamaz” denilmektedir.

Buna rağmen şu muhakkaktır ki, Hitit kralı Muvatalli Mısır devletine Qadeş savaşını yaptığı sırada Halep krallığında Talmişarma vardı ve Muvatalli savaştan önce tabi Beylerle muahedeleri yenilemek suretile müttefiklerini garanti etmek istiyordu. Nitekim bu savaşla ilgili bir Mısır şiirinde Hititlerin müttefikleri arasında Halep ve Kargamış da sayılmaktadır⁴⁴.

Fakat, Talmişarmanın bugün Halepteki El Qıqan camiinin duvarında bir yapı taşı olarak kullanılmış Hitit Hieroglif yazılı bir kitabesi⁴⁵ ile Halep müzesinde bulunan Hitit-Hieroglif lejantılı bir silindir mührü vardır⁴⁶. Büyük Hitit Devleti zamanında vassal bir Beyin veya bir küçük kralın adına bir kitabe yazdırmasının başka misali yoktur ve bu durum Talmişarmanın bir bağımsızlık politikası güttüğü şüphesini vermektedir.

Çünkü ne Muvatallinin oğlu Urhi-Teşup (III. Muşşili) un 7 yıllık iktidarına ve bilhassa amucası III. Hattuşili zamanına ait vesikalarda, ne de IV. Tuthalia ve oğullarına ait tabletlerde artık bir Halep kralından veya krallığından söz edilmez. Bu durum bize Kargamış krallarının aynı zamanda Halebe de hâkim olmaları ihtimalini düşündürüyor. Zira Ugarit vesikaları arasında da Kargamış krallarının mühürleri, vesikaları bulunduğu halde, Halep krallarından hiç bahsedilmiyor. Bu ihtimali doğrulayacak daha başka deliller de bulunursa, ozaman

43 A. Goetze, Die Annalen des Muşşilis, s. 42

44 H. Th. Bossert, Asia (İstanbul 1946) s. 31.

45 İ. Gelb, HHM (OİP 45 1939) s. 9 ve 22.

46 E. Laroche, Ugaritica III, s. 96.

Karagamiş kiral listesinde Şarri-Kuşuhtan sonraya konulan⁴⁷ X-şar-ruma, bizim Halep kiralı Talmi-şarma olabilir.

Ege göçlerinden sonra Halep de önemini kaybetmiş gibi görünüyor, zira Asur kralı I. Tukulti-Ninurta (M.Ö. 1114-1074): "Fıratı bakkırdan bir gemi ile geçtiğini ve Fıratın ötesinden 28000 hititliyi esir aldığı" bildirdiği halde ve bilhassa Kargamişten bahsettiği halde Halep şehrinden söz etmez. Daha sonraki Asur kraları da VIII. asrın sonuna kadar Karagamiş şehrile uğraşmışlar⁴⁸.

Halepten son defa VIII. yüzyılda yaşayan Urartu kralı III. Sardur bahseder⁴⁹. Van gölü çevresi merkez olmak üzere doğu Anadolu-da kurulan bu devletin kraları da her fırsatta kuzey Suriyeye inmeyi denemişler ve bu maksatlardır ki, buraya gidecek yolun başındaki Malatya şehrini ellerinde tutmaya çalışmışlardır.

Hülasa bugün hala ismini muhafaza eden Halep şehrinin tarihini özetleyecek olursak, M.Ö. 1750-1550 yılları arasında yaşayan eski Yamhad krallığına Hitit kralı I. Murşili son vermişti. Bu hitit kralının ölümünü takip eden senelerde Hitit devleti bir iç bunalım geçirdiğinden, bu sırada Mısırın 18. sülalesinin en büyük firavunlarından III. Tutmosis kuzey Suriyeyi zaptetmiştir. Fakat Halep üzerindeki Mısır egemenliği de kısa sürmüş, Hurri istilası üzerine Halep evvela Barratarnanın, sonra Mitanni kralı Sauşşatarın idaresinde yaşamıştır. Fakat Anadolu-da Yeni Hitit devleti tekrardan kuvvetlenince, evvela II. Tuthalia, sonra I. Şuppiluliuma tarafından Halep yeniden ilhak edilmiş ve buraya Hititli bir prens, kiral olarak tayin edilmiştir. Bu durum, Hitit devletile beraber Kargamiş, Kadeş gibi birçok şehirlerin Ege göçleriyle yıkılmasına kadar devam etmiştir. Bu göçlerden sonra Halep şehri önemini kaybetmekle beraber, ikinci derecede bir şehir olarak varlığını günümüze kadar koruyabilmiş nadir şehirlerden biridir.

47 A. Goetze, JCS XI s. 125

48 F. Kmal, Eski Anadolu tarihi (Ankara 1962) s. 244.

49 F. W. König, Handbuch der Chaldischen Inschriften, s. 124.